

**JAZONI IJRO ETISH MUASSASALARIDA MAHKUMLARNING
MUROJAATLARI BILAN ISHLASHNI TASHKIL ETISHNING O‘ZIGA XOS
JIHATLARI**

**SPECIFIC ASPECTS OF ORGANIZING THE WORK WITH APPEALS OF
CONVICTS IN CORRECTIONAL INSTITUTIONS**

**ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ РАБОТЫ С ОБРАЩЕНИЯМИ
ОСУЖДЕННЫХ В ИСПРАВИТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ**

Ravshanjonov Javohir Jahongir o‘g‘li

(O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti)

I.S. Nasirov

(Ilmiy rahbar: Jazoni ijro etish faoliyati kafedrası

katta o‘qituvchisi, yu.f.b.f.d. (PhD))

Annotatsiya: Ushbu maqolada jinoyat-ijroiya huquqi va penitensiar menejmentning eng dolzarb hamda nozik masalalaridan biri — jazoni ijro etish muassasalarida mahkumlarning murojaatlari bilan ishlashni tashkil etishning tashkiliy-huquqiy asoslari va o‘ziga xos xususiyatlari chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda mahkumlar tomonidan yo‘llanadigan ariza, taklif va shikoyatlarni ko‘rib chiqishning iyerarxik tizimi, huquqiy kafolatlari hamda ushbu jarayonning inson huquqlarini himoya qilish va muassasalardagi qonuniylikni ta‘minlashdagi roli zamonaviy huquqshunoslik hamda xalqaro standartlar prizmasidan yoritilgan. Shuningdek, murojaatlar bilan ishlash tizimini raqamlashtirish, maxfiy aloqa kanallarini joriy etish va korrupsion xavf-xatarlarni minimallashtirish mexanizmlari huquqiy va amaliy jihatdan asoslab berilgan. Maqola yakunida milliy penitensiar tizimda murojaatlar bilan ishlash mexanizmlarini yanada takomillashtirishga qaratilgan tizimli ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari surilgan.

Kalit soʻzlar: mahkumlarning murojaatlari, jazoni ijro etish, huquqiy kafolatlar, penitensiar tizim, qonun ustuvorligi, maxfiylik tamoyili, raqamlashtirish, xalqaro standartlar, ombudsman, nazorat mexanizmi.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of one of the most urgent and sensitive issues in criminal-executive law and penitentiary management — the organizational-legal foundations and specific features of organizing the work with appeals of convicts in correctional institutions. The study examines the hierarchical system, legal guarantees for considering applications, proposals, and complaints submitted by convicts, and the role of this process in protecting human rights and ensuring legality in institutions through the prism of modern jurisprudence and international standards. Furthermore, the digitalization of the system for handling appeals, the introduction of confidential communication channels, and mechanisms for minimizing corruption risks are legally and practically substantiated. The article concludes with systematic scientific and practical recommendations aimed at further improving the mechanisms of working with appeals in the national penitentiary system.

Keywords: appeals of convicts, execution of punishment, legal guarantees, penitentiary system, rule of law, principle of confidentiality, digitalization, international standards, ombudsman, control mechanism.

Аннотация: В данной статье глубоко анализируется одна из наиболее актуальных и деликатных проблем уголовно-исполнительного права и пенитенциарного менеджмента — организационно-правовые основы и специфические особенности организации работы с обращениями осужденных в исправительных учреждениях. В исследовании освещаются иерархическая система, правовые гарантии рассмотрения заявлений, предложений и жалоб, направляемых осужденными, а также роль данного процесса в защите прав человека и обеспечении законности в учреждениях через призму современной юриспруденции и международных стандартов. Также правомерно и практически обоснованы цифровизация системы работы с обращениями, внедрение конфиденциальных каналов связи и механизмы минимизации коррупционных рисков. В заключении

статьи выдвинуты системные научно-практические рекомендации, направленные на дальнейшее совершенствование механизмов работы с обращениями в национальной пенитенциарной системе.

Ключевые слова: обращения осужденных, исполнение наказания, правовые гарантии, пенитенциарная система, верховенство закона, принцип конфиденциальности, цифровизация, международные стандарты, омбудсман, механизм контроля.

Kirish

Davlat huquqiy tizimining ajralmas va eng muhim bo'g'inlaridan biri hisoblangan jazoni ijro etish tizimi jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish va adolat tamoyillarini qaror toptirishda strategik ahamiyatga egadir. Har qanday demokratik jamiyatda jinoiy jazolarning samarali ijro etilishi nafaqat sodir etilgan qilmish uchun jazo muqarrarligini ta'minlaydi, balki mahkumlarni axloqan tuzatish, ularda qonunga itoatkorlik xulq-atvorini shakllantirish va kelgusida yangi jinoyatlar sodir etilishining oldini olishga xizmat qiladi. Ushbu murakkab va ko'p qirrali vazifalarni muvaffaqiyatli amalga oshirish esa bevosita jazoni ijro etish muassasalarida saqlanayotgan shaxslarning qonuniy huquq va manfaatlari qay darajada ta'minlanganligi hamda ularning murojaat qilish huquqining huquqiy asoslari qay darajada to'g'ri, tizimli va xalqaro andozalarga mos ravishda qurilganligiga bog'liqdir.

Penitensiar muassasalarda mahkumlarning murojaatlari bilan ishlashning tashkiliy-huquqiy asosi deganda, jazo muddatini o'tayotgan shaxslarning ariza, taklif va shikoyatlarini qabul qilish, ro'yxatdan o'tkazish, ko'rib chiqish va ularga xolis javob qaytarishning iyerarxik tuzilishi, funksional vazifalarning taqsimlanishi hamda xavfsizlik va inson huquqlari muvozanatini ta'minlovchi institutsional mexanizmlar majmui tushuniladi. Bugungi kunda jahonda kechayotgan huquqiy islohotlar va insonparvarlik tamoyillarining ustuvorligi sharoitida, jazoni ijro etish muassasalarining an'anaviy "yopiq va cheklangan" modelidan "shaffof va huquqiy himoyalangan" modeliga o'tishi mahkumlarning murojaatlari bilan ishlash tizimini tubdan modernizatsiya qilishni taqozo etmoqda.

Murojaatlar bilan ishlashning tashkiliy-huquqiy tabiati va qonunchilik asosi

Jazoni ijro etish muassasalarida mahkumlar murojaatlarini rasmiylashtirish va ko'rib chiqish faoliyatining fundamental poydevorini milliy qonunchilik va normativ-huquqiy baza tashkil etadi. Milliy huquq tizimida ushbu faoliyat Konstitutsiya, Jinoyat-ijroiya kodeksi, "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to'g'risida"gi Qonun hamda sohaga oid qonun osti hujjatlari bilan tartibga solinadi. Tashkiliy tuzilishning huquqiy jihatida muassasalarning turlari (manzil-koloniya, umumiy, qattiq, favqulodda tartibli koloniya va turmash) bo'yicha murojaatlarni yo'llash va ularni ma'muriyat tomonidan ko'rib chiqishning o'ziga xos ixtisoslashuvini belgilab beradi.

Murojaatlarni ko'rib chiqish mexanizmi markazlashtirilgan iyerarxiya tamoyiliga asoslanadi, ya'ni bevosita muassasaning maxsus bo'limi (kanseleyariya) va rahbaridan boshlab, yuqori turuvchi vazirlik yoki qo'mita tarkibidagi Departament, prokuratura organlari hamda Inson huquqlari bo'yicha vakilga (Ombudsmanga) bo'lgan vertikal bo'ysunuv va uzatish zanjiri mavjud. Bu zanjir muassasalarda qonuniylikni ta'minlash va mahkumlarning huquqlari poymol etilishining oldini olishning asosiy kafolatidir. Biroq, zamonaviy huquqiy menejment tamoyillari shuni ko'rsatadiki, faqatgina ichki iyerarxiya bilan cheklanish murojaat qilish tizimining xolisligini pasaytirishi mumkin. Shu sababli, muassasalar ichki tuzilmasida funksional bo'g'inlar — devonxona xizmati, tezkor-qidiruv, rejim va xavfsizlik, tarbiyaviy va ijtimoiy-psixologik xizmatlarning o'zaro gorizontaal aloqasini hamda tashqi nazorat organlari bilan to'g'ri hamkorlikni tashkil etish boshqaruv samaradorligini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi.

Maxfiylik prinsiplari va infratuzilmaviy jihatlar

Tashkiliy asoslarning yana bir muhim jihatida — murojaatlarni taqdim etishning moddiy va infratuzilmaviy sharoitlaridir. Mahkumlarning murojaat qilish qutlari, ularning joylashuvi, xat-xabarlarni jo'natish va qabul qilish xonalarining xalqaro standartlarga (masalan, BMTning Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari — Nelson Mandela qoidalari) muvofiqligi bevosita tashkiliy rejalashtirishga bog'liq. Infratuzilmaning to'g'ri loyihalashtirilishi, ayniqsa, prokuror yoki Ombudsmanga yo'llangan xatlarning muassasa ma'muriyati tomonidan ochilmasdan jo'natilishi qoidasi

tizimda adolatni ta'minlash bilan bir qatorda, mahkumlarning shaxsiy daxlsizligi va insoniy qadr-qimmati kamsitilishining oldini oladi.

Zamonaviy sharoitda murojaatlar bilan ishlash tizimiga raqamli texnologiyalar va elektron aloqa vositalarining joriy etilishi alohida o'rin tutadi. Maxsus elektron infokiosklar, videokuzatuv ostidagi masofaviy qabulxonalar, elektron hujjat aylanishi va mahkumlarning arizalarini to'g'ridan-to'g'ri nazorat organlariga yo'llovchi terminallar muassasalar boshqaruv tarkibining ish hajmini kamaytirishga va korrupsion xavflarni, xususan, xatlarni yashirish yoki yo'q qilib yuborish holatlarini minimallashtirishga xizmat qilmoqda. Texnologik transformatsiya tizimning shaffofligini oshirib, inson huquqlari himoyasini mutloq yangi bosqichga olib chiqadi.

Biroq, penitensiar tizimda mahkumlar bilan ishlashda kadrlar salohiyati va ularning kasbiy madaniyati hamon hal qiluvchi bo'g'in bo'lib qolmoqda. Jazoni ijro etish muassasalari xodimlarining huquqiy savodxonligi, murojaat turlarini (shikoyat, taklif, ariza) to'g'ri farqlay olishi va ularni qonunda belgilangan muddatlarda ijroga qaratish metodikasini mukammal egallaganligi muassasadagi umumiy ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlaydi. Tashkiliy tuzilmada murojaatlar bilan ishlovchi xodimlarni tayyorlash va ularning mas'uliyatini oshirish mexanizmlarining mavjudligi tizimning ichki huquqiy xavfsizligini mustahkamlaydi.

Murojaatlarning tarbiyaviy-profilaktik va boshqaruv samaradorligidagi o'rni

Shu bilan birga, muassasalarning tashkiliy faoliyatida mahkumlarning murojaatlarini chuqur tahlil qilish, ularning mazmunidan kelib chiqib muassasadagi muammolarni aniqlash boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim tarkibiy qismidir. Murojaat qilish jarayoni nafaqat mahkumning subyektiv huquqlarini himoya qiladi, balki muassasa ichidagi tizimli kamchiliklarni (tibbiy ta'minot, moddiy-maishiy sharoitlar, mehnat jarayonidagi muammolar) ko'rsatuvchi o'ziga xos indikator hisoblanadi. Muassasalar faoliyatida murojaatlar tahlilining bunday tashkil etilishi, nazorat sohasini penitensiar muassasaning umumiy boshqaruv tuzilmasiga mantiqiy va funksional jihatdan integratsiya qilishni taqozo etadi.

Bu o'rinda murojaatlarni tahlil qiluvchi va monitoring etuvchi tarkibiy bo'linmalar shunchaki qog'ozbozlik bilan shug'ullanuvchi subyekt emas, balki muassasada nizolarni barvaqt aniqlash va profilaktika qilish tizimining muhim bo'g'ini sifatida namoyon bo'ladi. Murojaatlar bilan ishlash bo'limlari xavfsizlik, rejim va tarbiyaviy xizmatlar bilan doimiy koordinatsiyada harakat qilishi shart. Chunki mahkumlar tomonidan yo'llanayotgan shikoyatlarning keskin ko'payishi o'z-o'zidan ichki tartib qoidalarining yashirin buzilishi, xodimlar tomonidan vakolatlar doirasidan chiqish yoki muassasada favqulodda norozilik kayfiyatlarining kelib chiqish xavfi mavjudligidan dalolat beradi. Shu sababli, murojaatlar bilan ishlashni tashkil etishning boshqaruv asosi nafaqat qonuniy muddatlarni nazorat qilishni, balki kelib tushayotgan arizalar mohiyatini muassasaning umumiy xavfsizlik va barqarorlik konsepsiyasiga to'liq moslashtirishni ham ichiga oladi.

Ichki funksional mexanizmlar va strategik yo'nalishlar

Penitensiar muassasalarning ichki tashkiliy-funksional mexanizmlarini chuqurroq o'rganish shuni ko'rsatadiki, murojaatlar bilan ishlash apparati zimmasiga yuklatilgan vazifalar ko'lami o'ta keng va murakkabdir. Muassasa ma'muriyati ushbu faoliyatni bir necha strategik yo'nalishlarda parallel ravishda olib boradi:

1. Ichki murojaatlarni ko'rib chiqish yo'nalishi: Muassasa rahbariyatining nomiga yo'llangan, ichki rejim, oziq-ovqat, kiyim-kechak yoki maishiy sharoitlar bilan bog'liq kundalik masalalarni qamrab oladi. Ushbu yo'nalishning tashkiliy asosi qat'iy belgilangan haftalik rahbarlar qabuli grafigi va muassasa ichki nazorati bilan belgilanadi.

2. Tashqi va nazorat organlariga yo'llanadigan murojaatlar yo'nalishi: Sud organlari, prokuratura, Inson huquqlari bo'yicha vakil yoki xalqaro tashkilotlarga yuboriladigan xat-xabarlardan iborat bo'lib, bu yerda asosiy tashkiliy shart — muassasa ma'muriyati tomonidan hech qanday senzurasiz va to'sqinliklarsiz, qat'iy ravishda 24 soat ichida murojaatni manzilga jo'natishni ta'minlash hisoblanadi.

3. Maxfiy va ishonch telefonlari/qutilari orqali murojaat qilish xizmati: Mahkum shaxsining xavfsizligini ta'minlagan holda, muassasadagi noqonuniy holatlar, guruhbozlik, jinoiy submadaniyat bosimlari yoki korrupsion holatlar haqida xabar berishga qaratilgan maxfiy tashkiliy choralardan iborat bo'lib, u muassasadagi tezkor vaziyat

barqarorligini ta'minlash va qonunbuzarliklarni barvaqt korreksiya qilish bilan shug'ullanadi.

Xulosa va tavsiyalar

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, jazoni ijro etish muassasalarida mahkumlarning murojaatlari bilan ishlashni tashkil etish instituti huquqiy davlat va adolatli jamiyatning eng oliy mezonlariga to'liq mos keladi. Ushbu tizimning shartlarini to'g'ri belgilash, murojaat qilish huquqini qat'iy kafolatlash penitensiar tizimdagi islohotlar samarasini va odil sudlovga bo'lgan ishonchni yanada oshiradi.

Tadqiqot natijalari va xalqaro ilg'or tajribalar tahlilidan kelib chiqqan holda, milliy penitensiar tizimning tashkiliy asoslarini yanada takomillashtirishga qaratilgan quyidagi ilmiy-amaliy tavsiyalar ilgari suriladi:

Yagona elektron penitensiar murojaat portalini ("E-Murojaat-JIUM") yaratish: Mahkumlar uchun muassasa ichida o'rnatilgan maxsus biometrik (barmoq izi yoki yuzni tanish orqali ishlovchi) terminallar orqali prokuratura va Ombudsmanga to'g'ridan-to'g'ri, inson omilisiz va qog'ozsiz shikoyat yo'llash tizimini to'liq joriy etish;

"Murojaat xavfsizligi" kafolatlarini qonunan kuchaytirish: Murojaat yoki shikoyat yo'llagan mahkumga nisbatan muassasa xodimlari yoki boshqa mahkumlar tomonidan bosim o'tkazish, intizomiy jazo choralarini asossiz qo'llash holatlarini jinoiy javobgarlikka tortishgacha bo'lgan huquqiy ta'sir choralarini qonunchilikda aniq belgilash;

Murojaatlar monitoringi guruhlarini tashkil etish: Har bir muassasada jamoatchilik vakillari, mustaqil huquqshunoslar va Ombudsman ekspertlaridan iborat bo'lgan, kelib tushayotgan murojaatlarning sifatli va o'z vaqtida hal etilishini muassasadan mustaqil ravishda baholovchi tashqi monitoring guruhlari faoliyatini huquqiy mustahkamlash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent, 2023;
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-ijroiya kodeksi. – Toshkent: Adliya vazirligi nashriyoti, 2023;

3. O‘zbekiston Respublikasining "Jismoniy va yuridik shaxslarning murojaatlari to‘g‘risida"gi Qonuni;
4. O‘zbekiston Respublikasining "Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Vakili (ombudsman) to‘g‘risida"gi Qonuni;
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jazoni ijro etish muassasalari faoliyatini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi Qaror va Farmonlari to‘plami;
6. BMTning Mahkumlar bilan muomala qilishning minimal standart qoidalari (Nelson Mandela qoidalari). – Nyu-York: BMT Bosh Assambleyasi rezolyutsiyasi, 2015.